

Гаварыць, каб навучыцца гаварыць: прыёмы развіцця звязнага маўлення

Н. А. Валатоўская,
дацэнт кафедры тэарэтычнага
іславянскага мовазнаўства БДУ,
кандыдат філалагічных навук

Рытм жыцця сучаснага чалавека, на жаль, не спрыяе развіццю ўмення прыгожа гаварыць. Вялікая колькасць разнастайнай інфармацыі, з якой кожны з нас сутыкаецца штодня, прыводзіць да таго, што нашае мысленне, жадаем мы таго ці не, становіцца кліпавым. Чалавеку, каб усё паспець, даводзіцца «вырываць» вачыма асобныя часткі артыкула на сайце навін, перамотваць некаторыя фрагменты тэлеперадачы, чытаць мастацкі твор «па дыяганалі». А ці трэба нам усё гэта паспяваць? На такое пытанне спрабуе адказаць не кожны. Людзі перасталі чытаць кнігі, сустракацца ў рэальным свеце, пісаць лісты.

Экспрэс-апытанне, праведзенае сярод студэнтаў філалагічнага факультэта БДУ, паказала, што абсалютная большасць рэспандэў ніколі (!) не адпраўляла і не атрымлівала лістоў, напісаных ад рукі. Амаль ніхто з іх не ведае, што такое тэлеграма, якія патрабаванні да яе афармлення існуюць.

Цяжка паспрачацца з тым, што напісанне мэйлаў, смс-паведамленняў, у якіх вельмі часта выкарыстоўваюцца розныя піктаграмы, смайлікі, мякка кажучы, не спрыяе развіццю правільнага звязнага маўлення. Пачынаць яго фарміраванне неабходнага з ранняга дзяцінства. Калі дзіцяці казкі «расказвае» цацка, а не бацька з маці, калі дашкольнік вучыць літары з дапамогай спецыяльнай электроннай гульні, а не з любімай бабуляй, калі падлетак «сябруе» з камп'ютарам, а не з аднагодкамі, калі школьнікам замест напісання сачынення або пераказу прапануецца выканаць чарговы тэст, то, адпаведна, і маўленне будзе прымітыўным, а развіваць яго, калі час страчаны, вельмі няпроста. Даволі востра гэтая праблема стаіць і пры навучанні замежным мовам.

Агульнавядома: каб навучыцца чытаць, трэба многа чытаць, каб навучыцца разумець чужое маўленне – слухаць, каб навучыцца пісаць – практыкавацца ў пісьме, а каб навучыцца гаварыць – канечне, гаварыць. Гаварыць многа, гаварыць часта, гаварыць з рознымі людзьмі. Гэта тычыцца, дарэчы, не толькі вывучэння замежнай мовы. Зносіны з іншымі на роднай мове (пры ўмове прытрымлівання ўсіх тыпаў норм) спрыяюць фарміраванню ўстойлівых навыкаў маўлення. Ніжэй будуць разгледжаныя прыёмы, з дапамогай якіх можна навучыць чалавека прыгожа, а галоўнае, правільна гаварыць на замежнай блізкароднаснай мове (на прыкладзе ўкраінскай). Але адразу адзначым, што гэтыя прыёмы мэтазгодна выкарыстоўваць і пры навучанні беларусаў роднай мове, паколькі сучасная моўная сітуацыя ў нашай краіне прывяла да таго, што беларуская мова ўспрымаецца як замежная, якой на высокім узроўні валодае вельмі мала людзей.

«Я ведаю толькі адну мову». Сутнасць гэтага прыёму ў тым, што выкладчык заўсёды размаўляе са сваімі студэнтамі толькі на мове, якую яны вывучаюць (напрыклад, на ўкраінскай). На першых занятках падчас знаёмства з групай выкладчык можа паведаміць, што ніякай мовы, акрамя ўкраінскай, ён «не ведае», і просіць звяртацца да яго толькі па-ўкраінску. Як правіла, абсалютная большасць навучэнцаў прымае «правілы гульні» і намагаецца ўжо з першых дзён гаварыць на вывучаемай мове. Але выкладчык у сваіх дзеяннях павінен быць паслядоўным. Заўсёды – значыць заўсёды. Трэба адказваць на пытанні, сфармуляваныя толькі на ўкраінскай мове (у іншых выпадках прасіць выразіць свае думкі па-ўкраінску). І, безумоўна, самому заўсёды размаўляць са студэнтамі толькі на вывучаемай мове. Гэта тычыцца і стасункаў на перапынках, пасля заняткаў, у час тэлефонных размоў, пры ліставанні па электроннай пошце, пры абмене паведамленнямі ў месэнджарах і г.д. Як паказвае вопыт, «пераключэнне кодаў» пачынае працаваць вельмі хутка, і студэнты, як толькі бачаць свайго выкладчыка, адразу пераходзяць на адпаведную мову. І праз некаторы час настолькі звыкаюць, што дзіваюцца, калі чуюць, як іх выкладчык выкарыстоўвае іншую мову, напрыклад, у размове са сваімі калегамі. Канешне, далёка не адразу атрымліваецца пазбегнуць маўленчых памылак, але ў гэтым і сэнс навучання.

«Як маецеся?» Выкарыстанне дадзенага прыёму накіравана на тое, каб выклікаць студэнта на спантанную размову. На пачатковым этапе гэта звычайна пытанні пра надвор'е, асабістыя справы, праблемы ў навучанні. На

сярэднім і прасунутым узроўнях валодання мовай тэмы могуць змяняцца (напрыклад, бацькі і дзеці, ідэальная сям'я, тэатр, кіно, спорт, палітыка і г.д.). Тэмы, безумоўна, неабходна выбіраць з улікам узросту і зацікаўленасцей аўдыторыі. Каб пазбегнуць негатыўных эмоцый, пры першай размове трэба акрэсліць пэўныя правілы: ніхто не абавязаны гаварыць праўду (можна гаварыць ад імя іншай асобы – гэта тычыцца ў першую чаргу асабістых перажыванняў), кожны мае права адмовіцца ад абмяркавання пэўнай тэмы, любы пункт гледжання мае права на існаванне (няма «няправільных» думак). Як правіла, большасць студэнтаў вельмі хутка пачынае з ахвотай браць удзел у спантаных размовах, нават не ўсведамляючы, што галоўная мэта выкладчыка ў такой сітуацыі – падштурхнуць сваіх навучэнцаў да актыўнага маўлення.

«Хто пытае – той і знае». Дадзены прыём выкарыстоўваецца не толькі для развіцця маўлення на няроднай мове, але і для актывізацыі мыслення навучэнцаў. Сутнасць яго ў тым, што студэнты заўжды могуць і нават павінны задаваць як мага больш пытанняў – у першую чаргу адзін аднаму. Пытанні, адрасаваныя выкладчыку, таксама не застаюцца без адказу, калі яны пастаўленыя па правілах украінскай мовы. Напрыклад, падчас вывучэння размоўнай тэмы «Сям'я», расказваючы аб бацькоўскай ці сваёй будучай сям'і, кожны з членаў групы можа спытаць у моўцы тое, што яго цікавіць. Пытанні (на гэта выкладчыкам звяртаецца ўвага) павінны быць карэктнымі, а адказы неабавязкова праўдзівымі (галоўнае – адпаведнасць нормам маўлення). Вопыт паказвае, што студэнты часта задаюць «фантастычныя» пытанні і атрымліваюць неверагодныя адказы, што робіць працэс навучання больш цікавым і вясёлым.

«Хто больш гаворыць – той больш ведае» (або *«Памыляцца – гэта весела!»*). Выкарыстанне гэтага прыёму абумоўлена тым, што па розных прычынах некаторыя студэнты лічаць: лепш прамаўчаць, чым зрабіць памылку. З такой праблемай нават вопытнаму выкладчыку змагацца вельмі цяжка. Са шчырых размоў са студэнтамі нам стала вядома, што такая сітуацыя – гэта вынік не зусім правільнага падыходу некаторых школьных настаўнікаў і нават выхавацеляў дзіцячых садкоў, якія пастаянна сварыліся на вучняў з-за дапушчаных памылак. У дзяцей гадамі фарміравалася меркаванне: «Я памыліўся – гэта дрэнна. Значыць, я дрэнны». Не адзін месяц патрабуецца на тое, каб пераканаць студэнтаў у тым, што не памыляецца той, хто нічога не робіць.

«Званок сябру». Дадзены прыём заключаецца ў тым, што ў кожнага студэнта ёсць магчымасць звярнуцца па дапамогу да іншага. Пры вывучэнні ўкраінскай мовы ён асабліва карысны. Па-першае, студэнт не баіцца адказваць на занятках, паколькі памятае аб тым, што ў выпадку неабходнасці заўсёды атрымае дапамогу. Па-другое, ва ўкраінскай мове імёны пры звяртанні ўжываюцца ў клічным склоне (напрыклад, Ганна – Ганно!, Іван – Іване!, Микола – Миколо!), утварэнне форм якога часта выклікае цяжкасці. Практыка паказвае, што дадзены прыём дапамагае студэнтам давесці ўтварэнне форм клічнага склону да аўтаматызму. Больш за тое, студэнты вучацца падчас размовы прытрымлівацца элементарных этыкетных норм (звяртацца да суразмоўцы па імені, не гаварыць аб прысутных у трэцяй асобе, дзякаваць за дапамогу і г.д.). На жаль, не ўсе навучэнцы ведаюць правілы вядзення бяседы.

«Экспертнае меркаванне». Гэты прыём заключаецца ў тым, што правільнасць выканання асобных заданняў кантралюе не выкладчык, а адзін са студэнтаў. Вельмі важна, каб усе навучэнцы па чарзе выступалі ў ролі эксперта. Нават для самых слабых можна падабраць заданне, выконваючы якое яны будуць адчуваць сябе ўпэўнена. Эфект не прымусіць сябе доўга чакаць. У большасці студэнтаў, як правіла, з'яўляецца стымул вучыцца лепш. Выкладчык пры выкарыстанні дадзенага прыёму выступае ў ролі мадэратара і дасягае пастаўленай мэты – студэнты свабодна гавораць на ўкраінскай мове між сабой.

Такім чынам, калі выкладчык хоча навучыць студэнтаў правільна і прыгожа гаварыць на замежнай мове, трэба ў першую чаргу зрабіць так, каб у іх з'явілася жаданне гаварыць на ёй. А пасля з дапамогай некаторых эфектыўных прыёмаў можна развіваць і замацоўваць неабходныя маўленчыя навыкі.